

Власова Ольга Петровна –
преподаватель кафедры «Философия
и социология» Днепропетровского
национального университета
железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна,
кандидат философских наук

**Деякі аспекти відношення до гендерної рівності в системі
вищої освіти України**

The article deals with some aspects of gender equality in the system of Ukrainian higher education; the special attention is paid to the results of students` opinion poll as for the role of women-teachers and, gender asymmetry at universities.

В статье анализируется гендерная асимметрия, существующая в украинских учебных заведениях и причины, которые способствуют ее сохранению; представленные результаты анкетирования студентов 1-5 курсов разных факультетов ДНУЖТ имени академика В. Лазаряна, которые показали гендерные отношения в ракурсе преподаватели – студенты.

У статті аналізується гендерна асиметрія, яка існує в українських освітніх закладах, та причини, що сприяють її збереженню; наведені результати анкетування студентів I-V курсів різних факультетів ДНУЗТ імені академіка В. Лазаряна, які висвітлили гендерні відношення у ракурсі викладачі – студенти.

І гендерні дослідження, і теорія фемінізму, які розділяються цілим рядом концептуальних суперечностей, однак, у тому, що система освіти – один із

найважливіших факторів гендерної соціалізації. Як пише М. Кімел, офіційний процес гендеризації починається в той момент, коли ми заходимо до освітньої установи, і потім триває весь період, поки ми отримуємо освіту [1, с. 248]. Доводячи, що гендерна нерівність є продуктом не гендерних відмінностей, а андроцентричних дискурсів та андроцентричних суспільних інститутів, вчені-феміністи показують, як «лінзи гендера» вбудовані в суспільні інститути, освітні – перш за все [2, с. 33-38].

З одного боку, актуальність дослідження сутності принципу гендерного партнерства та його впливу на розвиток вітчизняної вищої школи зумовлена глобальними зрушеннями у характері якості духовних процесів у сучасній Україні [3, с. 416]. Дослідники підкреслюють: вища школа як «кузня управлінських кадрів» в контексті гендерних реалій сучасної України – проблема, яка сьогодні не є надуманою для українського суспільства, адже ми маємо величезну кількість суспільно-політичних проблем, розв'язання яких без використання жіночого потенціалу країни практично є неможливим. І не лише тому, що в сучасній Україні кількісний показник жінок перевищує чоловічий (54%), але і тому, що роль української жінки в суспільстві істотно змінилась [4, с. 180].

Ще в XVIII ст. «феміністки до фемінізму» прийшли до твердження: тільки освіта може стати для жінок гарантом здійснення їх прав та активної участі в суспільних та політичних сферах. З іншого боку, сьогодні, на початку XXI ст., цілком очевидно: система, що містить у собі певні форми гендерної нерівності, стає фактором гендерної нерівності для суб'єктів цієї системи. Нерівність негативно відбивається на самооцінці, самореалізації суб'єктів системи освіти, що ставить під сумнів суть існування цієї системи.

Усередині самої системи освіти гендерна нерівність може проявлятися у політиці та стратегії освіти, в учбовій програмі, в інституціональних практиках, у формах оцінки і т.д. Відомо також, яке велике значення має гендерний характер формального і неформального спілкування суб'єктів.

Фактори, що перетворюють гендерно-нейтральну систему в нерівноправну, існують не лише всередині системи, а й зовні, в загальному соціально-культурному контексті. Перш за все до нього дослідники відносять гендерні стереотипи та соціальні установи, що пронизують всі аспекти функціонування чоловіків та жінок [5]. По відношенню до сфери освіти цей вимір часто залишається поза гендерним аналізом. На наш погляд, без його розгляду неможливо визначити стратегію вимірів для досягнення гендерної рівності.

Як відомо, в законі України щодо вищої освіти говориться, що всі громадяни мають однакові права на освіту. За статистикою, гендерне співвідношення між чисельністю учнів і студентів на всіх рівнях освіти приблизно відображає пропорції населення в даній віковій та гендерній групі. Майже нормою вважається вища освіта для всіх, хто закінчив середню школу. Зараз для дівчат «обов'язковість» вищої освіти не менша, ніж для хлопців, хоча для жінок вона далеко не завжди пов'язана з професійним майбутнім.

Не дивлячись на все вищесказане, гендерна асиметрія в сфері вищої освіти України, безумовно, існує. Проявляється вона частіше всього у вигляді свого результату: кількості чоловіків на вищих адміністративних посадах і посадах, пов'язаних із прийняттям рішень; в традиційній гендерній сегрегації навчальних дисциплін; у нижчому статусі (що супроводжується більш низькою оплатою праці) тих професій, за якими спеціалізуються жінки; в наданні привілеїв хлопчикам/чоловікам у виборі професії і в самому учбовому процесі.

Наприклад, Міра та Девід Садкер, які досліджували питання з гендерної рівності в американській системі освіти, в книзі «Протидіючи сексизму в аудиторії коледжу» відзначили декілька факторів, що допомагають збереженню стереотипної різниці в поведінці, на особистому рівні та досягненнях. На їх думку, у вищих навчальних закладах гендерна нерівність визначається наступними факторами:

- аналіз підручників вищих навчальних закладів виявив тенденцію непередставності жінок або їх приниження та стереотипізацію;

- оцінка штату професорів та викладачів виявила, що чисельність чоловіків на професійних та адміністративних посадах перевищує не тільки чисельність жінок, а й тенденцію росту дисбалансу залежно від величини рангу;
- в підручниках, книгах, на малюнках, плакатах навчальних закладів, дівчата-студентки бачать надзвичайно мало ролевих моделей для себе;
- не дивлячись на явний сексизм навчальних програм та тенденційність загального соціального стану, викладачі вважають, що поведуться справедливо зі своїми студентами. При цьому нова сфера досліджень виявила дані, які доводять, що серцевина навчального процесу – сам акт навчання – є основою такої тенденційності [6].

Вчені підкреслюють, що на різних рівнях освіти гендерна тенденційність проявляється в різноманітних формах. Згідно з одержаними даними, вчителі середньої школи звертають набагато більше уваги на хлопчиків, ніж на дівчаток. Із ними більше говорять, задають більше питань, враховують їх думку, більше критикують та більше хвалять. Ця тенденція продовжується і в вищій школі, і дівчатам-студенткам часто буває нелегко налагоджувати спілкування з викладачами. Хлопцям дають більш доцільні інструкції, про те, як вони повинні виконувати свої академічні обов'язки. Дослідження підтверджують, що дівчата частіше стають непомітними у відносинах студенти – викладачі, хоча останні цього не усвідомлюють. Коли в групі студенти і студентки сидять окремо, виявилось, що викладачів «притягує» зона студентів-хлопців і вся дискусія зосереджується саме там. Також з'ясувалось, що молодих чоловіків хвалять більше за інтелектуальні досягнення, а жінок – за зовнішню сторону виконаного завдання. Критикують студенток частіше за інтелектуальні здібності, а студентів – за недостатність охайності [1, с. 242-273].

При більш широкому дослідженні з'ясувалось, що інтелектуальна невдача студентів-чоловіків вважалась результатом їх нестаранності. У випадку ж

невдачі студенток менше апелюють до недостатку старанності. Таким чином у чоловіків з'являється впевненість, що при більшій наполегливості вони досягнуть успіху.

Існують дані, що багато працівників галузі вищої освіти вважають, що гендерні розбіжності природні, тому гендерні стереотипи не є проблемою. Саме тому таким важливим представляється аналіз гендерної «атмосфери», яка існує у вищих навчальних закладах, та виявлення провідних думок та пануючих гендерних стереотипів через опитування студентів та лекторів.

Думки та установки студентів щодо гендерних вимірів ми вивчали методом анкетування. Згідно з результатами анкетування 12 груп I-V курсів різних факультетів Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна були отримані такі результати:

1. 62% студентів незалежно від курсу і належності до факультету не надають перевагу викладачеві лише за його стать, але 23% при наявності альтернативи вибрали б жінку-викладача, а 15% – чоловіка.
2. За доступністю викладання матеріалу 20% студентів надають перевагу жінкам, 17% – чоловікам, а решта, яку складає більшість – 61%, вважають недоцільним у такому питанні пов'язувати персональні здібності зі статевою належністю.
3. Як вважають студенти, більш чітко в учбовому процесі виділяють основні питання чоловіки-викладачі – 22%, 19% вважають, що це вдається зробити жінкам – викладачам, а 59% опитуваних впевнені, що не має сенсу робити перевагу щодо цього питання залежно від статі викладача.
4. Існує думка, що викладач у студентів ототожнюється з актором на сцені: залежно від його «гри» формується кінцевий результат – досвідченість і знання студента. Тож цікавими виявилися результати щодо того, хто краще демонструє культуру мови,

чіткість дикції, темп викладання, за якими більшість студентів (48%) віддали перевагу жінці-викладачеві, трішки менше – (40%) вважають, що ораторськими, риторичними здібностями кожна людина наділена в різній ступені незалежно від статі і лише 12% віддали перевагу чоловікам-викладачам.

5. На думку студентів, більш тактовний та доброзичливий у ставленні до студентів є жінка-викладач, у чому впевнені 43%, прямо протилежно, тобто безсумнівно вірять у тактовність та доброзичливість чоловіка-викладача 12% студентів. 43% не змогли підтримати ту чи іншу стать.
6. Одна з найважливіших рис гарного педагога – вміння володіти собою. Така риса найбільш характерна чоловікам, вважають 42% студентів, більш стриманими жінок вважають 31% студентів, а 27% підкреслили графу «не має значення».
7. Найвимогливішими студенти вважають чоловіків-викладачів (49%), не змогли визначитись із відповіддю на користь тієї чи іншої статі 28%, 23% студентів найвимогливішими вважають жінок-викладачів.
8. Більш об'єктивним студенти вищезгаданого університету вважають чоловіків-викладачів (32%), 54% не пов'язують об'єктивність зі статтю викладача, лише 14% студентів впевнені в об'єктивності жінки-викладача.
9. Зовсім не уважними до студентів, згідно з анкетуванням, виявились чоловіки-викладачі (4%), чого не можна сказати про жінок-викладачів: 49% опитуваних вважають їх завжди уважними до студентів і для 47% студентів це не має значення.
10. На погляд середньостатистичного студента, незалежно від його статі, цікавість до предмету викладач, – як і жінка, так і чоловік, – може викликати, по-перше, ораторським мистецтвом, по друге, знанням матеріалу – саме в такій послідовності! Навіть є такі

студенти (близько 9%), кого зацікавила, в першу чергу, емоційність.

11. Більшість студентів зустрічалися в учбовому процесі з нерівним ставленням за статевою ознакою по відношенню до себе з боку викладача, таких близько 60%.
12. Більш дискримінованими відчують себе студентки (55%), тоді як 27% студентів-чоловіків також вважають себе дискримінованими.

Отже, ми можемо зробити наступні висновки.

1. Дослідження виявило та підтвердило наявність різноманітних форм гендерної нерівності у вузі.
2. Прояви гендерної нерівності не зустрічають належної оцінки ні серед студентів, ні серед викладачів, третину студентів, як правило, взагалі не помічають.
3. Знайомство з гендерною теорією допомогло б студентам у розумінні андроцентричних виявлень у вищій школі.
4. Гендерна диференціація в галузі вищої освіти не стільки очевидна, як могла б показатися з першого погляду, що пов'язано, як представляється, із деяким покращенням загального гендерного клімату в суспільстві.
5. У то й же час роль гендерних стереотипів, які формують соціальну поведінку студентів, все ще дуже висока.

Так, наприклад, вимогливість та об'єктивність оцінювання, тобто одні з найважливіших позитивних рис викладача, студенти стереотипно приписують чоловікові-викладачеві, тоді коли жінці-викладачеві – емоційність, культуру мови, тактовність, доброзичливість, дикцію та мелодійність викладання матеріалу.

Необхідно відзначити цікавий парадокс: чому ж «необ'єктивна та недостатньо вимоглива», по відношенню до чоловіка-викладача, жінка-викладач більш популярна серед студентів (8%)? Наші висновки важко розповсюдити на всю систему вищої освіти України, але ми вважаємо, що вони

дають певне уявлення про атмосферу «генерованої аудиторії» технічного університету.

Література

1. Киммел М. Гендерное общество. – М.: РОССПЭН, 2006.
2. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов. – М.: РОССПЭН, 2004.
3. Талько Т. М. Гендерні методології у контексті запровадження Болонської системи в українських вищих навчальних закладах// Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія. – Вип. 15, 2007.
4. Грабовська І. М. Українознавство та гендерні дослідження в контексті модернізаційних проблем вищої школи// Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. Соціологія. Політологія. – Вип. 15, 2007.
5. Власова Т. И. Формирование гендерных стереотипов в западноевропейской философии. Монография. – К.: Генеза, 2006. – 291 с.
6. Sadker M., Sadker D. Confronting Sexism in the College Classroom// Gender in the Classroom. – University of Illinois Press, 1990. – P. 176-188.

Відомості про автора:

Власова Ольга Петрівна – кандидат філософських наук;ст. викладач
кафедри філософії та соціології Дніпропетровського національного
університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.
Домашня адреса: 49000, м. Дніпропетровськ, Запорізьке шосе 38, кв. 354.
моб. тел. – 80503425718.